

КОСТИЦЬКИЙ В. В.,

доктор юридичних наук, професор,
академік
(Національна академія правових наук
України)
ORCID ID: 0000-0003-1692-9810

БОГУН В. П.,

кандидат юридичних наук

УДК 34«313»:551.58-049.65

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.55>

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ КЛІМАТУ У СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ НАУЦІ

На підставі проведеного дослідження авторами показано, що проблеми захисту клімату перебувають у фокусі досліджень сучасної юридичної науки порівняно нещодавно, нараховуючи щонайбільше кілька десятиліть. Правова доктрина все ще знаходиться на етапі побудови науково-методологічної основи для фахівців, які намагаються напрацювати загальні оцінки кліматичної проблеми як ключового глобалізаційного виклику ХХІ ст. У сучасній науці екологічного права та соціології і філософії права виокремилися два підходи до досліджень захисту клімату: нормативно-правовий та інтегративний. Перший передбачає конструювання на міжнародно-правовому рівні та рівні національного законодавства відповідних пріоритетів. Оскільки державний суверенітет не обмежується кліматичними проблемами та способами їх вирішення, а передача кліматичних проблем на транснаціональний рівень має обмежений характер, першочерговим вважається врахування національних інтересів, які є первинними щодо міжнародних, що знаходить своє відображення у розвитку нормативного регулювання захисту клімату як на міжнародному, так і на національному рівні. Другий інтегративний підхід враховує примат прав і свобод людини і громадянина та відповідальності держави перед людиною і суспільством у тому числі і за стан клімату як основи сучасної доктрини лібералізму, що визначає особливості сьогоденного розвитку права та державотворення у рамках західно-європейської та північно-американської цивілізації. Цей підхід передбачає з'ясування теоретико-методологічних і практичних проблем забезпечення державою права людини на сприятливе довкілля і є проявом описаного В. Костицьким «закону сполучених посуден», який відображає особливості розвитку права у сучасному світі, переливання прогресивних норм, принципів та ідей між національними правовими системами та міжнародним і національним правом, а також зводиться до пропорційності відповідальності держави і суспільства за вирішення проблем захисту клімату.

Ключові слова: державна кліматична політика, право, права людини, право на сприятливе для життя довкілля, кліматичні права людини, людиноцентризм і кліматичній політиці держави.

Kostytyskiy V. V., Bohun V. P. Climate protection issues in modern legal science

Based on the conducted research, the author shows that climate protection problems have been in the focus of research in modern legal science relatively recently, counting at most several decades. Legal doctrine is still at the stage of building

a scientific and methodological basis for specialists who are trying to develop general assessments of the climate problem as a key globalization challenge of the 21st century. In modern science of environmental law and sociology and philosophy of law, two approaches to climate protection research have been distinguished: normative-legal and integrative. The first involves constructing relevant priorities at the international legal level and the level of national legislation. Since state sovereignty is not limited to climate problems and ways to solve them, and the transfer of climate problems to the transnational level is limited in nature, the priority is considered to be taking into account national interests, which are primary in relation to international ones, which is reflected in the development of regulatory regulation of climate protection both at the international and national levels. The second integrative approach takes into account the primacy of human and citizen rights and freedoms and the responsibility of the state to man and society, including for the state of the climate, as the basis of the modern doctrine of liberalism, which determines the features of today's development of law and state-building within the framework of Western European and North American civilization. This approach involves clarifying the theoretical, methodological and practical problems of ensuring the state's right to a favorable environment and is a manifestation of the «law of connected vessels» described by V. Kostytsky, which reflects the features of the development of law in the modern world, the transfer of progressive norms, principles and ideas between national legal systems and international and national law, and also boils down to the proportionality of the responsibility of the state and society for solving climate protection problems.

Key words: *state climate policy, law, human rights, the right to a favorable environment for life, climate human rights, human-centrism and climate policy of the state.*

Вступ. Питання захисту клімату сьогодні стали одним із найважливіших пріоритетів міжнародної та національної політики, що зумовило появу наднаціональних засобів правового регулювання, нових галузей та інститутів права, політизації та гуманізації права, юридикації суспільного життя, поглиблення взаємодії міжнародного та внутрішнього права тощо[1]. Згадане передбачає переорієнтацію усталених юридичних парадигм та доктрин, необхідність науково-теоретичного забезпечення формування та реалізації державної кліматичної політики як якісно нового напрямку діяльності системи органів публічної влади, а також включення кліматичної проблематики в систему розвитку права. Ці процеси супроводжуються загальним хронічним недотриманням стратегічних кліматичних цілей і спонукають до пошуку інструментів, здатних підняти кліматичну політику на новий якісний рівень, зробити її релевантною до новітніх кліматичних викликів.

Стан дослідження проблеми. Концентрація наукових досліджень у царині права на проблемах захисту клімату дає свої позитивні результати за рахунок розширення наукового діалогу, проведення спеціальних наукових форумів, на яких дослідники та практики можуть регулярно зустрічатися та обговорювати прогалини та пріоритети досліджень у цій сфері, що стимулює наукові підходи до найактуальніших проблем і пріоритетів цієї політики через призму розширення гуманітарної перспективи (утвердження верховенства права та пріоритету прав людини у сфері кліматичної політики[2-5]). Намітився активний міжнародний діалог у багатьох зрізах соціуму (вчені, політики, громадські діячі, представники бізнесу, медичні працівники), який призводить до загальносвітового визнання необхідності забезпечення права людини і суспільства на сприятливе для життя довкілля, якому як одна із складових має відповідати право на екологічну безпеку. Гострота цієї проблематики обумовлюється не тільки погіршенням клімату, але й недостатньою ефективністю кліматичної політики, відсутністю помітного прогресу у реалізації заходів з пом'якшення зміни клімату, першочерговим завданням якої зараз стало обмеження підвищення глобальної середньої

температури значно нижче 2 °С або навіть 1,5 °С порівняно з доіндустріальним рівнем, як того вимагають положення Паризької угоди[6]. Звідси, зміна клімату стала не тільки екологічною, але й політичною проблемою, яка торкається всіх секторів суспільства, від транспорту до промислового виробництва, від сільського господарства до житлового будівництва та міського планування тощо, її можна вирішити лише за допомогою успішної реалізації сучасними державами відповідних рішень, які інтегрують кліматичну політику з політикою в цих різних секторах та будуються на останніх даних моніторингу довкілля і результатах наукових досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Сучасна правова наука враховує як стан захисту клімату та кліматичні зміни, так і реагування юридичної практики на труднощі захисту клімату. Юридична практика напрацювала тут наступні способи вирішення кліматичних проблем через: розширення використання так званої «стратегії судових процесів щодо зміни клімату»; заохочення фіксації «прав природи» в конституціях або інших правових джерелах; через поширення ідей побудови транснаціональних юридичних інфраструктур, що відповідають логіці «загальнопланетарних кордонів».

Розширення участі недержавних суб'єктів захисту клімату на фоні активізації ролі держав і міжнародних організацій у цій сфері породили транснаціональну теорію управління кліматом[7], як частину глобального управління кліматом. В Україні цей підхід знайшов свій вияв у статті 17 Конституції України, яка юридично закріпила принцип спільної відповідальності держави і громадянського суспільства за захист навколишнього середовища і клімат, визначивши питання екологічної безпеки основним обов'язком держави та справою усього Українського народу[8]. Таке положення можна вважати однією із важливих підстав розгляду Конституції як Суспільного договору, а саму концепцію називати концепцією кліматичного конституціоналізму. На сьогодні ця проблема розглядається як можлива юридична відповідь на соціальне та політичне небажання держав ефективно боротися зі зміною клімату, відсутність розуміння проблем захисту клімату як глобальної проблеми. Передбачається, що конституціоналізація міжнародного кліматичного права забезпечить більшу участь недержавних суб'єктів, таких як неурядові організації чи окремі особи, і відмову від державного суверенітету, коли держави не піклуються про виконання своїх кліматичних зобов'язань.

Йдеться про те, що норми щодо захисту клімату поступово стають найважливішими у системі міжнародного, тобто відбувається процес, який можна назвати конституціоналізацією міжнародного кліматичного права. У цьому сенсі глобальний конституціоналізм розглядається як концептуальна основа для побудови стратегій державної кліматичної політики в епоху, коли соціальне відтворення переросло на глобальний рівень і визначає навіть своє власне фізичне середовище. У цьому контексті юридична наука постає як знаряддя вчених для розробки «фундаментальних концепцій і структур» і тлумачення «чинного права в світлі загальних принципів», а також натхнення критики «правових розробок» для того, щоб реагувати на нову ситуацію, визначену антропоценом[9].

Кліматичний конституціоналізм — це новітня концептуальна відповідь, яка розглядає в якості «матриці» еволюцію екологічного конституціоналізму для подолання глобальної загрози, спричиненої кліматичною кризою[10-11]. Зокрема, підвищення кліматичних змін із предмета звичайного законодавства та державної політики до предмета вищого — конституційного характеру — не може полягати просто у включенні більшої кількості людських прав до конституційних текстів разом із супутньою опорою на суди для забезпечення їхнього додержання і захисту. Виключно або головним чином орієнтований на людські права та судовий їх захист конституціоналізм може страждати від дефіциту легітимності в суспільствах, де індивідуальна автономія чи антиетатизм не є домінуючими культурними цінностями чи основними уроками історичного досвіду. Якщо конституції стають засобом боротьби зі зміною клімату зі ступенем ефективності, що відповідає їхньому вищому статусові, тоді кліматичні положення повинні не тільки відображати загальні стандарти належного управління, але також резонувати з культурним етосом конкретного суспільства, в яке вони включені[12].

Основний висновок дослідження державної політики в цьому ракурсі полягає в тому, що вибір інструментів і їх комбінації є вирішальними для здатності уряду долати суспільні виклики у сфері зміни клімату.

У змістовній перспективі існують юридичні теорії, які обговорюють наслідки, які явище зміни клімату справляє на форми (нормативні, юридичні та доктринальні) правових систем держав. Ця галузь включає дослідження політики пом'якшення наслідків клімату та адаптації[13], законодавства про кліматичні катастрофи[14] і юридичної природи причинно-наслідкового зв'язку, шкоди та відповідальності за клімат[15]. Дослідження «стратегій судових процесів щодо зміни клімату» та їхньої функції сприяння пом'якшенню клімату також можна розглядати у цьому ж контексті, особливо з врахуванням зробленого В. Костицьким висновку про те, що ХХІ століття у зв'язку із зростанням ролі судів у суспільному житті можна назвати «епохою судової влади»[16].

Зростає роль органів судової влади не тільки у здійсненні кліматичної політики та захисті кліматичних прав і свобод людини, але навіть у формуванні кліматичної політики. Точного розуміння масштабів цього впливу наразі не має, але існує майже загально визнаний висновок, що судові процеси відіграють значну роль у стимулюванні змін у більших соціальних рухах, і що судові процеси щодо клімату можуть служити корисним інструментом для притягнення учасників до відповідальності, коли вони не вживають адекватних заходів для просування кліматичних заходів.

В основу другого інтегративного підходу визнання того, що в основу сучасної екологічної і кліматичної політики має бути покладено ідею людиноцентризму, тобто не функцію держави із забезпечення екологічної безпеки, яка поступово перетворилася у фікцію[17;18] у системі функції сучасної держави, а обов'язок держави забезпечувати сприятливе для життя довкілля[19; 20]. Другий підхід враховує наявність закладених в основу сучасної політики лібералізму, яка є основою розвитку права та державотворення, примату прав і свобод людини і громадянина та відповідальності держави перед людиною і суспільством у тому числі і за стан клімату, передбачає з'ясування теоретико-методологічних і практичних проблем забезпечення державою права людини на сприятливе довкілля. заходи, що вживатимуться в розрізі цієї політики мають бути пропорційними можливостям держави та суспільства. Враховуючи, що суб'єктом суверенітету і суб'єктом влади є народ[16, Р. 99-112], всі рішення в рамках кліматичної політики мають ґрунтуватися на суспільному консенсусі, бути суспільно прийнятними та легітимними.

Значимість інтегративного підходу до формування і здійснення кліматичної політики також дозволяє враховувати феномен «закону сполучених посуден»[21] як факту перетікання прогресивних норм, ідей і принципів із міжнародного права, яке виявилось в авангарді цивілізаційного спротиву погіршення кліматичної ситуації, акумулює передові ідеї у цій царині, які імплементуються у національне законодавство, ілюструють переважаючі перспективи кліматичної політики у різних країнах і різних секторах політики[22;23].

Перспективним шляхом тут є ідея соціальної справедливості, яка має базуватися на спільній відповідальності держави і суспільства за вирішення проблем екологічної безпеки. Відзначимо, що принцип спільної відповідальності передбачений статтею 17 Конституції України[8], яка конституювала як елемент Суспільного договору, що ним є Конституція України, відповідальність за національну, у тому числі екологічну безпеку для нинішніх і прийдешніх поколінь людей як найважливішу функцію держави та справу усього Українського народу.. У світі отримала високу популярність ідея «справедливого переходу», яка полягає у спільній відповідальності усіх верств суспільства за вирішення проблем захисту клімату. У зв'язку зі збільшенням підтримки справедливого переходу цю концепцію було впроваджено як у міжнародні договори, так і в національні кліматичні закони. Зокрема, її було включено до преамбули Паризької угоди[24], а згодом її було введено в Європейський закон про клімат,[25] що є ще однією важливою ілюстрацією дій у розвитку права запропонованого В. Костицьким та згаданого вище «закону сполучених посуден». На національному рівні справедливий перехід міститься принаймні у семи різних рамкових законах про зміну клімату (Шотландії, Ірландії,

Португалії, Південної Кореї, Іспанії, Південноафриканської Республіки, Колумбії), в яких, серед іншого, передбачено принципи справедливого переходу та зобов'язання, що впливають із необхідності розробки та реалізації планів справедливого переходу[26]. Отже, ця концепція ввела в міжнародне кліматичне право новий елемент внутрішньодержавної справедливості, який привертає увагу до необхідності розподільних і процедурних заходів справедливості для створення справедливого кліматичного права та політики.

Висновки. В останні роки у правовій науці спостерігається кліматичний бум. Кількість наукових досліджень у цій сфері зростає у геометричній прогресії, а їх змістовна наповненість насичена постановкою проблематики та чисельними ефективними пропозиціями, що супроводжується їх використанням у нормотворчій практиці на рівні міжнародного та національного права. Вивчення цих проблем здійснюється у рамках двох підходів: шляхом унормування тих чи інших суспільних відносин у міжнародному чи національному праві (нормативно-правовий підхід) та з поступовим домінування інтегративного підходу, який виступає ілюстрацією описаного В. Костицьким «закону сполучених посуден» як явища, яке відображає перманентний процес «переливання» прогресивних правових норм та ідей і принципів із міжнародного права у національне, із національного права у міжнародне право або ж шляхом обміну такими прогресивними нормами між правовими системами сучасних держав. Цей підхід передбачає з'ясування теоретико-методологічних і практичних проблем забезпечення державою права людини на сприятливе довкілля як основи кліматичної політики сучасних держав і пов'язаний із зміною парадигми, що визначає заміни в її екологічній функції обов'язку щодо забезпечення екологічної безпеки на обов'язок держави створювати умови для уможливлення реальності реалізації права людини на сприятливе для життя довкілля.

Список використаних джерел:

1. Tsiy V. Y., & Danilyan O. G. The impact of globalization processes on the legal sphere. *Amazonia Investiga*. 2019. № 8(22). pp. 580–586. P. 586.
2. Antonioli L. Climate Change Litigation and the Rule of Law in the European Union. In: Antonioli, L., Ruzza, C. (eds) *The Rule of Law in the EU*. Springer, Cham. 2024. P. 279-303.
3. Buser A. National climate litigation and the international rule of law. *Leiden Journal of International Law*. 2023;36(3):593-615.
4. Sulyok K. Transforming the Rule of Law in Environmental and Climate Litigation: Prohibiting the Arbitrary Treatment of Future Generations. *Transnational Environmental Law*. Published online 2024:1-27.
5. Philippe Sands, Climate Change and the Rule of Law: Adjudicating the Future in International Law. *Journal of Environmental Law*, Volume 28, Issue 1, 2016. P. 19–35.
6. A sectoral perspective on global climate governance: Analytical foundation Sebastian Oberthür a, b, *, Lukas Hermwille c, d, Tim Rayner. P. 1.
7. Andonova, L., Betsill, M., & Bulkeley, H. Transnational climate governance. *Global Environmental Politics*. 2009. № 9(2). pp. 52–73.
8. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141.
9. Research Handbook on Global Climate Constitutionalism Research Handbooks in Climate Law series Edited by Jordi Jaria-Manzano and Susana Borrás. P. 2.
10. Brian J Preston, 'Climate Change Litigation (Part 1)' (2011) 5 *Carbon & Climate Law Review* 3, 3–14.
11. James R May and Erin Daly, 'Global Climate Constitutionalism and Justice in the Courts' in Jordi Jaria-Manzano (eds), *Research Handbook on Global Climate Constitutionalism* (Edward Elgar Publishing 2019) 235.
12. Navraj Singh Ghaleigh, Joana Setzer, Asanga Welikala, The Complexities of Comparative Climate Constitutionalism, *Journal of Environmental Law*, Volume 34, Issue 3, November 2022, Pages 517–528, P. 527.

13. Climate Change and The Law. By Erkki Hollo and Kati Kulovesi and Michael Mehling (eds). [Dordrecht; London: Springer, 2013. 693 pp.
14. Lyster, Rosemary and Verchick, Robert R. M., Introduction - Climate Disaster Law: Barriers and Opportunities (October 11, 2017). This is a draft chapter. The final version will be available in Climate Disaster Law: Barriers and Opportunities edited by Rosemary Lyster & Robert R.M. Verchick, Edward Elgar Publishing Ltd. 2018, Forthcoming, Sydney Law School Research Paper No. 17/87, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3051496>
15. Mechler R., Bouwer L. M., Schinko T., Surminski S. and LinneroothBayer J. (eds.) Loss and Damage from Climate Change: Concepts, Methods and Policy Options. Climate Risk Management, Policy and Governance (CRMPG). Springer, pp. 3-37.
16. Kostytsky Wasyl. Podzial wladzy w kontekscie teologiczno-sociologicznego rozumienia prawa (eseje z sociologii prawa) /W. Kostytsky. Warszawa: Wydawca: Trybunal Konstytucyjny, 2023, S. 160-162.
17. V. Kostytsky, Sociological and Legal problems of formation of Ecological stste. – «Problems of Environmental Law Theory : collective monograph» / V. Kostytsky, A.P. Getman, H.V. Anisimova, Y.A. Getman, etc. ; edited by Prof. V. Kostytsky. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2020. 112 p.
18. Костицький В.В. Про необхідність третьої революційної зміни змісту доктрини екологічного права. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України*: Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26 травня 2017 р., м. Київ / Укладачі: В.В. Носік [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2017. С. 209-213.
19. Костицький В.В. Забезпечення екологічної безпеки чи забезпечення сприятливого довкілля: теоретико-правове обґрунтування призначення сучасної екологічної держави. *Екологічне право*. 2020. №2. С. 29-33. (Фахове видання. Index Copernicus .
20. Костицький В.В. Екологічна держава: фікція чи умова виживання цивілізації// «Концепт природи в сучасному праві: науково-методичні питання розвитку екологічного, земельного, аграрного та інших галузей права»: збірник тез наукових доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті докторки юридичних наук, професорки, член-кореспондентки НАПрН України, заступника декана юридичного факультету з навчальної роботи заочного відділення (2002-2004), завідувачки кафедри екологічного права юридичного факультету (2011-2018), професорки кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Марії Василівни Краснової (26 травня 2023 року)/ За ред. Т.Г. Ковальчук, к.ю.н. , к.ю.н. та Е.В. Позняк – Київ: талком, 2023. 2-2 с. С. 57-62.
21. Костицький В.В. Про необхідність третьої революційної зміни змісту доктрини екологічного права /В.В. Костицький// Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України: Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26 травня 2017 р., м. Київ / Укладачі: В.В. Носік [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2017. С. 209-213.
22. Adam, C., Knill, C. & Fernandez-i-Marín, X. Rule growth and government effectiveness: Why it takes the capacity to learn and coordinate to constrain rule growth. *Policy Sci.* 2017. №50, 241–268
23. Limberg, J., Steinebach, Y., Bayerlein, L. & Knill, C. The More The Better? Rule Growth And Policy Impact From A Macro Perspective. *Eur. J. Political Res.* 60, 438–454 (2021).
24. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 9 травня 1992 року. Паризька угода: ратифіковано Законом № 1469-VIII від 14.07.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text.
25. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 (European Climate Law) [2021] OJ L 243, arts 4(5)(c) and 9.
26. Vilja Johansson, Just Transition as an Evolving Concept in International Climate Law, *Journal of Environmental Law*, Volume 35, Issue 2, July 2023, Pages 229–249. P. 231.

